

моніторинг, саме таким є його визначальна мета.

По-четверте, моніторинг розвитку аграрних відносин повинен охоплювати всі управлінські рівні – від найвищих до низових (базових). Інакше кажучи, у кожному конкретному випадку, для кожного перетворювального процесу має бути побудована своєрідна моніторингова вертикаль, на кожному «поверсі» якої будуть виявлятися конкретні ситуації, питання й проблеми. Взаємоповнюючи один одного, результати такого виявлення дадуть необхідне уявлення про характер розгортання і результативність кожного підетапу розвитку аграрних відносин. Особливе місце при цьому має надаватися вивченню того, за рахунок яких саме чинників забезпечується одержання позитивних якісних результатів реформування, як і у якій мірі воно наближує забезпечення тих інтересів селянина, що їх потрібно досягти внаслідок здійснення нового етапу аграрної реформи.

Як засвідчує досвід, ефективність розвитку аграрних відносин забезпечується при системному і комплексному поєднанні всіх організаційних чинників.

1. Аграрна реформа на Львівщині, 1990 – 1994: Документи і матеріали / За ред. М. Гладія. – 2-е вид., доп. – Львів: Каменяр, 1995. – 160 с.

2. *Баланюк І.Ф.* Організаційне забезпечення реформування аграрних відносин у регіоні // Економіка АПК. – 1998. – № 12. – С. 5 – 7.

3. *Баланюк І.Ф.* Науково-прикладні аспекти розвит-

ку аграрних відносин у регіоні Карпат. – К.: Інститут аграрної економіки, 2000. – 104 с.

4. *Баланюк І.Ф.* Реформування в аграрному секторі регіону. К.: ІАЕ, 1999. – 270 с.

5. *Березівський П.* Формування організаційних структур ринкового типу в аграрному секторі Львівщини // Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. № 7 (1). – Львів: Львів. держ. аграрний університет, 2000. – С. 16 – 23.

6. *Вишиванюк М.В.* Новий етап розвитку аграрної реформи в області. – Івано-Франківськ: "Плай", 2001. – 218 с.

7. *Завадський Й.С.* Менеджмент: Management. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. – Т. 1. – 543 с.

8. Комплексна програма соціально-економічного відродження аграрного сектора області. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 50 с.

9. Львівська аграрна палата виборний представницький орган самоврядування землевласників. За ред. М. Гладія. – Львів: Українські технології, 1998. – 82 с.

10. Про заходи щодо забезпечення формування аграрного ринку в області: Розпорядження Івано-Франківської обласної державної адміністрації від 10 липня 2000 р. № 454. – Івано-Франківськ, 2000. – 4 с.

11. *Сахацький М.П.* Проблеми відродження сільського господарства. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 304 с.

12. *Юрчишин В.В.* Зміцнення кадрово-управлінського потенціалу аграрних формувань // Соціально-економічна модель постреформованого розвитку агропромислового виробництва в Україні. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – С. 53 – 64.

The influence of organizational maintenance on the efficiency of the development of agrarian sector of economics are considered. The fundamental organizational principles of maintenance of the new period of development of agrarian relations in the region are based: the program maintenance, the using of the previous period of agrarian reform, the system of priorities, the creation of market infrastructure, the personnel providing, monitoring.

Пилтнів Н. І.

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК НАФТОГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

В статті розглянуто проблеми формування стратегічного розвитку нафтогазової промисловості, виходячи із виняткової важливості галузі для всього народного господарства, щодо забезпеченості України паливно-енергетичними ресурсами.

Формування стратегії розвитку нафтогазової промисловості повинно виходити із розуміння виняткової важливості галузі для всього народного господарства, яка вирішує

одне з основних завдань національної економіки – забезпечення України паливно-енергетичними ресурсами.

До числа важливих енергоносіїв належить нафта і газ. Протягом останніх років щорічний видобуток нафти з газовим конденсатом становив близько 4 млн. т. і майже 18 млрд. м³ природного газу (табл. 1).

З приведених у цій таблиці даних видно, що промисловий видобуток нафти досяг свого максимального рівня у 1970 році –

Динаміка видобутку нафти і газу в Україні

Роки	Видобуток	
	Газу, млрд. м ³	Нафти млн. т
1940	0,5	0,4
1950	1,5	0,3
1960	14,3	2,2
1970	60,9	13,9
1975	68,7	12,8
1980	56,7	7,5
1985	42,9	5,8
1990	28,1	5,3
1995	18,2	4,1
1996	18,4	4,1
1997	18,1	4,1
1998	18	3,9
1999	18,1	3,8
2000	17,9	3,7

13,9 млн. т., а газу відповідно у 1975 році – 68,7 млрд. м³. Однак її показники засвідчують і протилежне.

Так, протягом останніх 30-ти років відбувається поступове виснаження основних нафтогазових родовищ, а також з 1994 року скорочуються асигнування на проведення геологорозвідувальних робіт, що призвело до зниження обсягу видобутку нафти і газу у 1980 році він становив уже 7,5 млн. т. нафти, а газу відповідно – 54,8 млрд. м³, а у 2000 р. зменшився до 3,7 млн. т. нафти і 17,9 млрд. м³ газу.

На родовищах, які нині експлуатуються виробленість початкових запасів нафти становить 70%, а виробленість запасів газу – 65%. Заходи щодо інтенсифікації видобутку та використання нових прогресивних технологій, яким приділялась і надалі приділятиметься чимраз більша увага, не можуть компенсувати природного зменшення видобутку. Тому досить актуальною проблемою стратегічного розвитку нафтогазової промисловості має бути розширення обсягів розвідки і видобутку нафти та газу, а також знаходження альтернативних джерел енергоносіїв (метану, біогазу, газогідрату, коксового газу та інших джерел). Збільшення обсягів видобутку нафти і газу передбачається досягти, зокрема, за рахунок нарощення обсягів пошуково-розвідувального буріння зі 100 тис. м. у 1999 році, до майже 265 тис. м після 2005 року.

Особлива увага зосереджується на освоєння родовищ української частини шельфу

Чорного та Азовського морів, на які припадає третина ресурсів газу, проведення пошуково-розвідувальних, надто глибинних покладів (5000-7000 м), застосування нових технологій [3, 70].

На сьогодні нафтогазову промисловість можна віднести до пріоритетних ланок економіки, оскільки від результатів та ефективності її роботи залежить функціонування усіх галузей народного господарства.

За останні роки частка нафти і газу в загальному балансі використання ресурсів України становить 61%. Пріоритетним енергоресурсом є природний газ, частка якого в енергобалансі займає 41-43%. Так, у 1975 році в Україні видобували 68,7 млрд. м³ газу, а споживали тільки 49 млрд. м³, решта йшла на експорт. Трохи згодом такий стан справ ще більше змінився. Протягом останніх 10-15 років споживання газу почало зростало і у 1990 році досягло максимального рівня 118,8 млрд. м³, а Україна посіла третє місце в світі, поступаючись тільки США та Росії. Тим часом, починаючи із 1991 року обсяг газоспоживання почав зменшуватись і в 2000 році становив уже 73,4 млрд. м³ [5, 6].

Порівнюючи споживання газу із власним видобутком можна сказати, що його потреби задовольняються за рахунок імпорتنних поставок. Свідченням цього є такий ряд цифр. Споживання нафти в Україні становило у 1970 р. – 61,5 млн. т., у 1991 р. – 54,4, у 1992 р. – 39,3, у 1993 р. – 17,5, у 1994 р. – 18,3, у 1995 р. – 15,0, у 2000 р. – 9,4. З 1990 по 2000 рр. її споживання зменшилось у 5 разів.

За рахунок власного видобутку нафти Україна задовольняє свої потреби тільки на 20-30%, решта змушена покривати за рахунок імпорту з інших країн і насамперед з Росії [7, 63]. Звідси зрозуміло чому значна увага приділяється вирішенню питань щодо забезпечення можливої диверсифікації джерел нафти і газу України.

Практика і досвід забезпечення імпортними енергоресурсами в розвинутих країнах свідчить про те, що надходження енергоресурсів повинно здійснюватись не менш, ніж із трьох-чотирьох незалежних і стабільних джерел. Росія виступає щодо України монопольним постачальником нафти і газу (більше 70%). [3, 384].

Суттєвою перепоною на шляху розв'язання проблем стратегічного розвитку нафтогазової промисловості є недостатня фінансова забезпеченість запланованих заходів, про що свідчать інвестиції, сума яких протягом останнього часу (з 1985 по 2000 рік) зменшилась у 1,6 рази, як у газовій так і в нафтовій промисловості (Табл. 2).

Зменшення інвестицій у цих галузях промисловості звужує можливості щодо дальшого їх розвитку. Враховуючи необхідність нарощення видобутку нафти і газу, необхідне збільшення як державних, так і іноземних інвестицій. Крім того певна кількість коштів на розширення виробництва може бути знайдена у самих галузях (табл. 3).

З наведених у таблиці 3 даних випливає, що рентабельність галузі щоразу знижується. І все ж вона залишається достатньо спроможною, щоб авансувати певні кошти на стимулювання виробництва, зокрема на старих вироблених родовищах. З цією метою Указом Президента України від 17 червня 1996 року №433/96 «Про заходи щодо залучення інвестицій для розробки нафтових родовищ з важковидобувними й виснаженими запасами» було передбачено відповідні пільги інвесторам (зокрема, звільнення від рентної плати) за додатково видобуті нафту та газ понад базові обсяги на затверджених родовищах протягом усього періоду їх експлуатації.

Під базовим розуміється обсяг видобування при існуючих технологіях без додаткових інвестицій. Такі базові обсяги визначаються у ліцензії на експлуатацію родовища, яка видається видобувному підприємству. Кабінет Міністрів України своїми постановами затверджує такі родовища та базові обсяги видобутку нафти і газу [1, 75]. При цьому слід зазначити, що підприємства які видобувають нафту і природній газ на родовищах з важковидобувними та виснаженими запасами, суму рентної плати визначають, виходячи зі ставок рентної плати і обсягів видобутих нафти і газу в межах базових обсягів, які враховуються у щомісячних розрахунках

Таблиця 2

Інвестиції у нафтогазову промисловість України у порівняльних цінах, млн. грн.

Роки	Галузь промисловості	
	Газова	Нафтова
1985	1090	395
1990	1164	410
1995	288	326
1996	475	280
1997	681	165
1998	660	170
1999	616	173
2000	690	254

Таблиця 3

Динаміка рентабельності нафти і газу (відсотків)

Роки	Нафта	Натуральний газ
1995	226,7	328,2
1996	173,9	227,7
1997	154,7	187,4
1998	120,4	309,1
1999	205,8	247,1
2000	438,4	156,8

і визначаються як 1/12 річних базових обсягів.

Важливо, що встановлення рентної плати було здійснено з метою поступового вирівнювання цін на природний газ і нафту, яке видобувається в Україні, та цін, за котрими вони надходять з інших держав. Загалом це здійснювалося для створення умов у розвитку нафтової і газової промисловості та поповнення доходів до Держбюджету.

Актуальною проблемою є встановлення реальної ціни на газ на російсько-українському кордоні. Під цим потрібно розуміти ціну, однакову для всіх країн-імпортерів газу з Росії. Протягом багатьох років договірна ціна на кордоні з Росією становила 80 дол./1000 м³, що з урахуванням витрат на транспортування у 2,5-3 рази перевищувала ціну для країн Західної Європи. Фактично Україна переплатила Росії за спожитий за ці роки газ 12-14 млрд. дол. США [4, 118]. Звідси – не менш важливе значення має вдосконалення цінової політики на ринку нафтопродуктів. До основних проблем стратегічного розвитку нафтогазової промисловості також відносять підтримання у робочому стані транспортної мережі. Україна має розвинуту газотранспортну систему, яка включає 36,7 тис. км. газопроводів, 72 компресорні станції, 13 підземних сховищ газу. За потужністю вона посідає друге місце на континенті після російської, забезпечуючи водночас подачу природного газу як внутрішнім споживачам, так і основний обсяг (близько 97%) експортних поставок російського газу до інших європейських країн, що становить 119-130 млрд. м³ на рік. Загалом пропускна спроможність української нафтогазової системи на вході становить 290 млрд. м³, а на виході (до країн Західної, Центральної та Східної Європи, також Молдова і на південь Росії) – майже 170 млрд. м³.

Крім газопровідної, Україна володіє розвиненою нафтопровідною системою (загальна довжина її становить 4520 км.). Тут працює 31 перекачувальна станція. Пропускна спроможність системи на вході становить 120 млн. т. нафти, а на виході – 67 млн. т. нафти на рік. Магістральними нафтопроводами забезпечуються поставки нафти до нафтопереробних заводів України і прокачування її на експорт до країн Центральної Європи [2, 388].

Проблемою стратегічного розвитку нафтогазової промисловості, що її конче треба вирішити, є екологічна безпека. Багато нафтогазопроводів побудовані ще у 50-х роках ХХ ст. Лінійна частина газотранспортної системи України, яка є найстарішою в Європі, характеризується такими даними:

- 41,8% експлуатуються до 15 років;
- 27,8% експлуатуються 16-25 років;
- 14,46% експлуатуються 26-35 років;
- 15,83% експлуатуються 36-50 років;
- 0,08% експлуатуються понад 50 років.

[5, 6].

Як переконаємося, багато нафтопроводів вийшли за межі експлуатаційного терміну служби і вимагають оновлення. У зв'язку з тим, що чимало труб та обладнання на газопроводах давно потребують заміни, щорічно відбувається значна кількість аварійних викидів газуватих шкідливих речовин та нафтопродуктів в атмосферне повітря, що викликає значне забруднення навколишнього середовища та отруєння людей, тварин і рослин. Розширення і модернізація нафтогазотранспортної системи, підвищення її надійності, дозволить зменшити їх негативний вплив на навколишнє середовище.

Таким чином, ефективність стратегічного розвитку нафтогазової промисловості залежить від вирішення таких найважливіших проблем:

- розширення пошуково-розвідувальних робіт нових родовищ нафти і газу;
- використання альтернативних джерел енергоносіїв;
- підвищення віддачі існуючих нафтогазових родовищ;
- стимулювання припливу іноземних інвестицій в нафтогазову промисловість;
- удосконалення механізму припливу власних інвестицій галузі;
- поліпшення механізму ціноутворення;
- широке використання рентних, податкових та інших стимуляторів ефективного використання ресурсного потенціалу;
- створення умов для диверсифікації джерел надходження нафти і газу в Україну з метою запобігання кризовим явищам;
- розширення і модернізація газотранспортної системи та підвищення її надійності.

1. Безкоровайна О., Зайчук Л. Особливості справляння рентної плати за нафту і природний газ у 2001 році // Вісник податкової служби України. 2001р. №14/15. – С.75-76.

2. Пилипів Н.І. Нафтова і газова промисловість: стан і перспективи // Стратегія економічного розвитку України: Наук. збірник – Вип. 2(9) / Відпов. ред. О.П. Степанов. – К.: КНЕУ, 2002. – С.384-388.

3. Пилипів Н.І. Механізм стимулювання нафтогазової промисловості // Стратегія економічного розвитку України: Наук. Збірник. – Вип. 4(11) / Відпов. ред. О.П. Степанов. – К.: КНЕУ, 2002. – С.69-73.

4. Паливно-енергетичний комплекс на порозі третього тисячоліття / А.К. Ширловський, М.П. Ковалко, І.М. Вишневський та ін.; А.К. Ширловський, М.П. Ковалко (Ред.) НАН України, підприємство “Укренергозбереження”, – К.: Українські енциклопедичні знання, 2001. – 400с.:іл

5. Розгонюк В.В., Руднік А.А., Коломєєв В.М., Григіль М.А., Болокан О.О., Хачікян Л.А., Герасименко Ю.М. /

Довідник працівника газотранспортного підприємства. За загальною редакцією акад. УНГА А.А. Рудніка, – К.: “Росток”, – 2001. – 1092с. .

6. Статистичний щорічник України за 2000 рік. За редакцією Осауленка О.Г. ІК.: “Техніка”. – 2001. – 598с.

7. Чук Л.Г. Стратегічні проблеми розвитку нафтогазового комплексу України // Стратегія економічного розвитку України: Наук. Збірник. – Вип. 4(11) / Відпов. ред. О.П. Степанов. – К.: КНЕУ, 2002. – С.61-68.

The article examines the problems of the strategic development of gas and oil industry due to the exceptional importance of the industry for the entire national economy and supply of fuel – power resources of Ukraine.

Кропельницька С. О.

САМООРГАНІЗАЦІЯ У СФЕРІ ПІДПРИЄМНИЦТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Особливу увагу приділено проблемі визначення сутності та головних факторів самоорганізації у виробничих системах локального рівня. Сформульовано конкретні висновки і пропозиції щодо оптимізації регіонального розвитку на базі самоорганізації підприємництва.

Сучасний стан економіки країн з розвиненими ринковими відносинами в значній мірі визначається станом виробничої сфери, основними елементами якої є підприємницькі структури, зокрема промислового призначення. Становлення та розвиток системи господарювання суб'єктів підприємництва, їх спрямування не тільки на задоволення потреб споживача, але й підвищення їх ролі і функцій у вирішенні важливих соціальних проблем суспільства є закономірним результатом і складовою частиною ринкової трансформації економіки України. За розрахунками спеціалістів більшість нових робочих місць створюється саме в сфері малого і середнього підприємництва. Практично в усіх цивілізованих країнах за рахунок розвитку підприємницьких структур вирішується в значній мірі одна із найбільших соціальних проблем суспільства, притаманних ринковій системі господарювання – зниження напруги зайнятості і безробіття. Як найбільш гнучка форма господарювання, підприємництво швидко реагує на зміни в ринковій ситуації, пристосовуючись до нових потреб суспільства.

Всесвітньо відомий теоретик управління і широко практикуючий консультант П. Друкер стверджує, що на рубежі століть маємо справу з зовсім новим суспільством і соціально-економічним феноменом – “формуванням підприємницького суспільства”[1].

Перехід до системи ринкових відносин підприємницького типу докорінно відрізняється від системи відносин мобілізаційної ринкової економіки поведінкою суб'єктів господарювання. Серед них особливе місце посідають суб'єкти підприємництва, одноосібні виробники, які показують здатність до самоорганізації та самооновлення, формування цілісного дрібнотоварного укладу, що поєднує різні форми власності.

Сучасний стан вітчизняного промислового виробництва характеризується застарілою техніко-технологічною базою, високим питомим споживанням ресурсів, низьким рівнем конкурентноздатності продукції.

В основному, на нашу думку, це пов'язано з тим, що не існує цілісних промислових виробничих систем, які б забезпечували стабільне економічне зростання в країні. Водночас, в економічному просторі внаслідок структурних ринкових перетворень сформувалася система індивідуального підприємництва, яка неспроможна зберегти свої властивості в нових умовах, тобто – адаптуватися. Відповідно до твердження В.Набівача “коли властивість адаптованості вичерпана і система прагне зберегти свої властивості